

שמואל בקוראי שמו

מבוא לספר שמואל

ספר שמואל (שמו"א ושמו"ב) נקרא על שם שמואל הנביא, ואמרו בגמ' ב"ב (ט"ו ע"א) "שמואל כתב ספרו". אך הקשו בגמ' שם "והכתיב, וימת שמואל" (שמו"א כה, א), ואמרו "דאסקיה גד החוזה ונתן הנביא" היינו שגמר כתיבתו היה על ידי גד החוזה ונתן הנביא. ונמצא שבחלקו הגדול של הספר כבר לא היה שמואל חי, ורוב רובו של ספר שמואל לא נכתב על ידו. ויש כאן מקום עיון, למה נקרא כל הספר על שמו.

על שאלה זו כבר עמד האברבנאל בהקדמתו לספר שמואל, ואלה הם דבריו:

אמר יצחק אברבנאל, ראיתי להקדים לפירוש הספר הזה (ספר שמואל) שתי חקירות כוללות בעניניו, האחת למה נקרא שמו ספר שמואל, ואין לנו שנאמר שהיה זה לפי ששמואל הנביא עליו השלום כתבו כפי קבלתם ז"ל בפרק קמא דבבא בתרא (יד ב), ושהיה מיוחס הספר למחבר אותו, כי לא נקראו ולא יוחסו ספרי הקודש לאשר כתבם כי הנה ספר שופטים, שמואל כתבו, וספר מלכים כתבו ירמיהו הנביא, ולא נקראו על שמם. וגם הספר הזה לא נכתב כלו ולא רובו על ידי שמואל, כי אם החלק המעט ממנו כאלו תאמר השליש ממנו, והשאר כולו כתבו נתן הנביא וגד החוזה, ולמה לא נקרא כפי רובו ונקרא כפי מיעוטו, כל שכן כפי דרכם ז"ל שאמרו (סוטה יג ב) שאין המצוה נקראת כי אם על שם גומרה, שנאמר יהושע (כד לב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם, שעם היות שמו רבינו העלם, נתיחסה המצוה לבני ישראל, לפי שהם היו הגומרים. ומזה הצד היה יותר ראוי שיקרא הספר הזה על שם נתן הנביא וגד החוזה אשר השלימו אותו משיהיה נקרא על שם שמואל שהתחיל.

האברבנאל האריך ע"פ דרכו ליישב שאלה זו. אך להלן נציע דרך אחרת, כשנברר יסודות ספר שמואל, נמצא שכל מעשה הספר נעשה מכוחו פועלו ורוחו של שמואל.

שמואל בקוראי שמו

מבוא לספר שמואל

שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך, ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק, ולבנות בית הבחירה שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה (רמב"ם פ"א מהל' מלכים ה"א).

ספר שמואל כולל את ישומן של שלש המצות שנצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ. העמדת מלכות ישראל, מחיית עמלק ביד שאול, וגולת הכותרת בסופו - קניית מקום בית הבחירה על ידי דוד המלך מארונה היבוסי ובניית המזבח במקום הנכון לו, "ויבן שם דוד מזבח לה' ויעל עולות ושלמים ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל" (שמו"ב כד, כה). "ויאמר דויד זה הוא בית ה' האלקים וזה מזבח לעולה לישראל (דבה"א כב, א).

כשלש מאות ושמונים שנה חלפו מיום כניסתן של ישראל לארצם, ועדיין לא העמידו מלך - "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה" (סיום ספר שופטים).

עדיין לא הכריתו את זרעו של עמלק - "זכור את אשר עשה לך עמלק, וכשתבוא לארץ לא תשכח"¹³, שכחו ישראל, והקב"ה לא שכח... פקדתי את אשר עשה עמלק" (פרקי דרבי אליעזר פמ"ד). ואף לבנות את בית הבחירה "אין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו, כענין שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה" (לשון הרמב"ן במדבר טז, כא).

עמד שמואל הנביא ונטל חלק בשלושתן. כונן את מלכות ישראל - במשיחת שאול ודוד. צוה לשאול להלחם בעמלק, והיה יושב ברמה ועוסק "בנויו של עולם", למצוא מקום לבית הבחירה מן התורה (זבחים נ"ד ע"ב ורש"י שם).

שמואל הנביא - "רבן של נביאים" (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א), הוא שליח ההשגחה העליונה להנהגת העם לקיום מצוות אלה. לכן מצינו שהכריזה עליו בת קול קודם שנולד מה שלא מצינו כזאת בשאר נביאים.

רבי נחמיה בשם ר' שמואל ב"ר יצחק אמר: בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומתפוצצת בכל העולם כולו ואומרת: עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל. וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה קוראה שמו שמואל, וכיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים: אין זה אותו שמואל. וכיון שנולד זה וראו את מעשיו אמרו: דומה שזה הוא. וזהו שאומר אלקנה: "אך יקם ה' את דברו" - שיהא זה שמואל הצדיק (רש"י א' כ"ג, ממדרש שמואל פר' ג).

¹³ בבעל הטורים דברים (כו א) "כי תבוא אל הארץ - כתיב לעיל מיניה (כה, יט) תמחה את זכר עמלק וסמך ליה והיה כי תבוא אל הארץ, שנצטוו למחות זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ".

שמואל בקוראי שמו

ביאר זאת ה"קרן אורה"¹⁴ (סוף נזיר): "מלך בישראל אשר המלוכה שלו היא חלק אלוך ממעל, ותכלית ממשלתו היא למשול בכח הרע, לקרב הכל לחפץ בוראם, והיתה לה' המלוכה וכו', ומי אשר הוכשר לזה, הוא הנביא שמואל אשר הוכן למשוח המלכים עד שבאה המלוכה לדוד מלכנו, והוא זרעו מוכנים המה לקיים חפץ בוראם, לשעבד כולם לעבודתו. ולזאת טרם יולד הנביא הנאמן ההוא, יצאה בת קול לבשר לברואי עולם כי עתיד לבוא מושיע, ויתגלגל הדבר עד גמר הישועה לעולם".

ובפי' "חסדי דוד" (לרבינו דוד פארוו זצ"ל) על התוספתא במס' סנהדרין (פ"ד ה"ג) כתב: שנתעכב מינוי מלך שנים רבות, שקודם זמן זה לא היה אפשר, שהרי מינוי מלך בתחילה צריך להיות עפ"י נביא, כמו שמבואר בספרי, "שום תשים על פי נביא", ומשנפטר יהושע עד שמואל לא היה נביא גמור, וכמו שכתוב (שמו"א ג, א) "ודבר ה' יקר בימים ההם".

וכתב האברבנאל בהקדמתו לספר שמואל על דרגת נבואת שמואל:

שמואל עלה אל האלקים ונתנבא באספקלריא המאירה, ובימיו ובסבתו נתמלא הבית כולו אורה, ומלאה הארץ דעה את ה', שבאמצעות שפע שמואל רבו בני הנביאים. עד שלשלמות שמואל הוקש למשה ולאחרון כמו שנאמר (תהלים צט, ו-ז) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדותיו וחק נתן למו ה' אלוקיננו אתה עניתם וגו', הנה אם כן עשה הדמוי ביניהם בנבואה בצד מה, ובדבקות ובעניית השם אליהם בעת צעקתם במסות באותות ובמופתים.

ובספר "כפלים לתשועה" להמגיד מווילנא, כתב על ההשוואה האמורה בפסוק "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו" (תהלים צט, ו): ביאור מאמר זה י"ל לפי שידוע שתכונת משה היתה שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו, וכמו כן מצינו באהרן הכהן בעת ששמש בכהונה, היה השם יוצא מתוך פיו, כמאמר חז"ל שהיו שומעים שם המפורש יוצא שיצא מעצמו, ותכונה כזאת באמת מצינו גם בשמואל הנביא, שאמר בתוכחתו (שמו"א יב, יא) "וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל", והיה מהראוי שיאמר ואת יפתח ואותי, שהרי שמואל בעצמו אמר זאת, אלא על כרחך צריך לומר שאז היתה השכינה מדברת מתוך גרונו, ולא היה יכול לומר "ואותי", לכן אמר "ואת שמואל", והיו שלשתם בתכונה אחת שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונם.

ומלבד שהיה שמואל נביא, היה גם ראש הסנהדרין, וממוסרי הקבלה של תורה שבעל פה. ויהי איש אחד מן הרמתים צופים. נפתח הספר בו"ו החיבור להורות ש"הכל לפי הסדר, משה מסר את התורה ליהושע, ויהושע לזקנים, ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי, וממנו לשמואל כמו ששנינו (באבות) וזקנים לנביאים" (רש"י תחילת ספר שמואל). ו"ו החיבור, בא ללמדנו על רציפות מסירת התורה. תורה שבעל פה שקיבל משה בסיני - כללותיה ופרטותיה של כל מצוה - נמסרו מדור לדור ע"י היחידים ששתלן הקב"ה בכל דור ודור.

¹⁴ ר' יצחק ב"ר אהרן מינקובסקי נולד בליטא בשנת תקמ"ח (1784). ונפטר בשנת תרי"ב (1852). ספרו 'קרן אורה' נדפס לראשונה בוורשה תרמ"ד (1884).

שמואל בקוראי שמו

וקבל עלי מן הזקנים ומפנחס, ושמואל קיבל מעלי ובית דינו, ודוד קיבל משמואל ובית דינו (הקדמת הרמב"ם למשנה תורה).

שלשלת הקבלה היא מאבני היסוד של תורה שבע"פ, שהרי אם ח"ו ישכח דבר אחד מתורה שבע"פ אי אפשר להחזירו אפילו בנבואה, כמבואר בגמ' תמורה ט"ז ע"א:

אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה, אמרו לו ליהושע: שאל, אמר להם - לא בשמים היא. אמרו לו לשמואל: שאל, אמר להם - אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה.

ראשי הסנהדרין בדורותם הם היו האחראים על מסירת תורה שבע"פ לדורות הבאים. ונרמז הדבר בלשונו הנפלא של הרמב"ם בפ"א מהלכות סנהדרין ה"ג: "בית דין הגדול במקדש הוא הנקרא סנהדרי גדולה, ומנינם שבעים ואחד וכו', הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן, והוא ראש הישיבה, והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום, והוא העומד תחת משה רבינו".

מה עינינו של כתר זה שקשר הרמב"ם לראשו של נשיא הסנהדרין - "העומד תחת משה רבינו", מה מהותו של תפקיד זה.

הדבר מתבאר ע"פ מש"כ הרמב"ם בהקדמת ספרו משנה תורה: "ואלעזר ופנחס ויהושע שלשתן קבלו משה, וליהושע שהוא תלמידו של משה רבינו מסר תורה שבעל פה וצוהו עליה". ומבאר דבריו מרן רי"ז הלוי (פר' בשלח) שאע"פ שגם אלעזר ופנחס קבלו משה, אבל המסירה היתה ליהושע והוא שנצטוו עליה, וכמו ששנינו במסכת אבות "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע". והיינו שהאחריות למסירת התורה שבעל פה לדורות הבאים היתה על יהושע. והגמ' במס' תמורה (דף ט"ז ע"א) מספרת שכאשר נשתכחו מיהושע שלש מאות הלכות, עמדו כל ישראל להרגו. והיינו משום שהוא היה המצווה והאחראי על מסירת תורה שבע"פ. וזו כוונת הרמב"ם "והוא העומד תחת משה רבינו", שהאחריות על המסירה מוטלת על ראש הסנהדרין, ובזה הוא עומד תחת משה רבינו.

עלי הכהן גדול הדור היה (תוס' ברכות ל"א ע"ב ד"ה מורה), ואב בית דין היה (אגדת בראשית פמ"א ג'), והוא מסר תורה שבעל פה לשמואל (הקדמת הרמב"ם למשנה תורה), ואף שמואל היה ראש הסנהדרין אחריו (רמב"ם פ"א מהל' מלכים ה"ג).

וכה אמר עלי לחנה אם שמואל (שמו"א א' יז):

יתן את שלתך - שלתך כתיב (חסר א'), אמר לה, הבן הזה שאת עתידה להעמיד, הרבה שלל עתיד הוא לשלול בתורה [שילמוד הרבה - זית רענן] (ילקוט ע"ח).

ושמואל מסר תורה שבע"פ לדוד ע"ה, שגם דוד היה ראש הסנהדרין (כסף משנה בהקדמת הרמב"ם למשנה תורה). מסירה זו שמסר שמואל לדוד היתה כשברח דוד מפני שאול אל שמואל הרמתה:

שמואל בקוראי שמו

'ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתה וגו' וילך הוא ושמואל וישבו בניות' (שמו"א יט, יח), ובתרגום שם "ואזל הוא ושמואל ויתבו בבית אולפנא" [והלך הוא ושמואל וישבו בבית המדרש]. רבי הונא בשם רבי יוסי אמר באותו הלילה שברח דוד מפני שאול למד משמואל הנביא מה שאין תלמיד ותיק לומד למאה שנה (מדרש שמואל פר' כב).

ישום שלש המצוות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ ע"י שמואל

מכלל קבלת התורה מסיני והמסירה לדורות, היתה גם מגילת בית המקדש, ואף אותה מסר שמואל לדוד, וכך אמרו במדרש שמואל (פר' טו).

ר' ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק: מגילת בית המקדש מסרה הקב"ה למשה בעמידה, הה"ד ואתה פה עמוד עמדי. עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה, שנאמר קרא את יהושע והתיצבו. עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה, שנאמר ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויתיצבו לפני האלקים. עמדו זקנים ומסרו לנביאים בעמידה. עמדו נביאים ומסרו לדוד בעמידה, עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה שנאמר (תהלים מא, יא) ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם.

"ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם", היא תפילתו של דוד בחוליו, שיוכל למסור את המגילה בעמידה, כמו שאמרו באגדת בראשית (פרק ל"ח):

רבונו של עולם העמידני בשביל בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא, בבקשה ממך תן לי שאעמוד מן המטה הזה, ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש, שנאמר ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם.

מגילת בית המקדש שמסר דוד לשלמה בנו, כמו שנאמר "ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגו', הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית (דבה"א כח), אף היא מידו של שמואל היתה לו לדוד, כמו שאמרו בתלמוד ירושלמי:

"ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק: מגילה שמסר שמואל לדוד ניתנה להידרש, מה טעמא הכל בכתב זו המסורת וכו'" (ירושלמי מגילה פ"א ה"א).

"הכל בכתב, סדר לו סכום משקל ומשקל של כל כלי וכלי - שמואל הרואה. כל מלאכות התבנית, תבנית הבית חכמי והשכילני, כמו תבנית אורך ורוחב וגובה, והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקדש, ולמד לדוד כן (רש"י דבה"א כח).

ובאותו הלילה כשנמסרה לדוד כל התורה שבע"פ, עוד ישבו שמואל ודוד ועסקו בקביעת מקומו של בית הבחירה. מקום המקדש לא נקבע בתורה במפורש, אלא נאמר "המקום אשר יבחר ה'" (דברים יב, יח. ועוד). ובחירת ה' היינו ע"פ נביא, אך למדו חז"ל מהמקרא "לשכנו תדרשו" (דברים יב, ה) שתחילה צריך לדרוש ולמצוא את המקום בדרך רמז מן הכתובים, "שלא יגלה ה' סודו ע"י נביאיו להודיעם מקום הנבחר, רק אם ישתדלו בזה וידרשו אחריו, ואז יערה עליהם רוח ממרומים אחרי ההכנה הראויה" (מלבי"ם דברים יב, ה).

וכך אמרו חז"ל בספרי (פרשת ראה פיסקא ס"ב):

כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם, דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא, תלמוד לומר לשכנו תדרשו ובאת שמה, דרוש ומצוא ואחר כך יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד שנאמר (תהלים קלב א-ה) זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב.

ובאותו הלילה שברח דוד מפני שאול, והיה אצל שמואל ברמה, ישבו שמואל ודוד, למדו וקבעו את מקום המקדש. על הפסוק "ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתי, ויגד לו את כל אשר עשה לו שאול, וילך הוא ושמואל וישבו בניו" (שמו"א יט, יח) אמרו חז"ל בגמ' בזבחים (דף נ"ד ע"ב): "בניות ברמה - וכי מה ענין נויות אצל רמה (שלכאורה הם שני מקומות), אלא שהיו יושבין ברמה (בעירו של שמואל, רש"י) ועוסקין בנויו של עולם [למצוא מקום לבית הבחירה מן התורה, רש"י]". והגמרא מתארת שם, איך דרשו מהתורה ומספר יהושע (שם מבוארים גבולות השבטים) את מקום המקדש.

העמדת המלכות מכוחו של שמואל הנביא וראש הסנהדרין

חנה, ברוח נבואה התפללה לבן שיעמיד את המלכות, "ונתתה לאמתך זרע אנשים" (א' י"א), - "זרע שמושח שני אנשים, ומאן אינון [ומי הם] - שאול ודוד" (ברכות ל"א ע"ב, ובמהרש"א). וכאשר גמלה את שמואל ותעלהו עמה לבית ה' אשר בשילה, סיימה הודאתה ותפילתה "ויתן עוז למלכו, וירם קרן משיחו". על שני מלכים התפללה, "יתן השי"ת עוז למלוכה אשר ימליכהו שמואל וימלוך בחייו - והוא שאול. וירם השי"ת קרן משיחו, אשר ימשחהו שמואל ולא ימלוך בחייו - והוא דוד" (רלב"ג).

הלכה היא (רמב"ם פ"א ממלכים ה"ג): "אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא, כיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו וכשאול ודוד שמינם שמואל הרמתי ובית דינו".

לא הותיר הקב"ה את בחירת המלך לשיקול דעת העם, שהרי המלך צריך "שבכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת" (רמב"ם הל' מלכים פ"ד ה"י), "שלבנו הוא לב

כל קהל ישראל" (רמב"ם הל' מלכים פ"ג ה"ו). ובמצות הקהל הועידה לו התורה תפקיד מיוחד: "המלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל" (רמב"ם פ"ג מהל' חגיגה ה"ו). בדין הוא שיהיה המלך בחיר ה'. וכמו שנאמר "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלקיך בו - על פי נביא" (ספרי דברים, שופטים פסקא קנז).

מדברי הרמב"ם הנזכרים נלמד גם שאין מעמידים מלך אלא ע"פ הסנהדרין הגדולה. ומלכות שאול ודוד, נקבעה ע"פ בית דינו של שמואל הרמתי, מכח היותו נביא וראש הסנהדרין.

אך ביחס לדוד עצמו, היו זקוקים להעמדתו במלכות - למסורת ההלכה שהיתה בידיו של שמואל. היותו של דוד מצאצאי רות המואביה, שהעמידה בשאלה את כשרותו של דוד לבוא בקהל, העמידה בשאלה גם את מינויו למלך, שכן "אין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה" (תוספתא דסנהדרין פ"ד), היינו מהכשרים שבישראל. וקביעת ההלכה על ידי שמואל שמואביית כשרה בקהל, היא המכשרת את זכייתו של דוד בכתר מלכות בקרב ישראל לדורות עולם.

"לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'" (דברים כג, ד), האם האיסור נאמר על העם המואבי (ולכן גם הנקבות בכלל האיסור), או שהאיסור נאמר רק על הזכרים. שאלה זו, שעלתה תחילה בימי רות כשאלת ביאה בקהל גרידא - "לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי" [לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבוא עמוני ומואבי, וטעה בעמוני ולא עמונית (רות ד' ו', וברש"י)] - עלתה שוב בימי דוד לפסלו למלכות בהיותו מבני בניה של רות המואביה.

הגמ' ביבמות (דף ע"ו ע"ב) מבארת את טענות דואג האדומי לפסול את דוד, ואף בבית המדרש לא ידעו מה להשיבו, ורצה שאול להכריז על דוד לפוסלו לבוא בקהל. עד שהעידו בשם שמואל הרמתי - "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". וכך הם דברי הגמ':

מיד 'ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש' וכו', אמר רבא מלמד שחגר חרבו כישמעאל, ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב, כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי, עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית"

ובמדרש רות רבה (פר' ד' ט') מסופר ששאל המלך שלח את אבנר אל שמואל ובית דינו:

אמר לו שאול הלכה שנתעלמה מעיניך, צא ושאל לשמואל ובית דינו, כיון שבא אצל שמואל בבית דינו, אמר לו, הדא מנין אית לך [מי הביאך לספק זה], לא מן דואג, דואג מיני הוא ואינו יוצא בשלום מן העולם, להוציאך חלק אי אפשר, דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה" [כלומר, התורה לא קנסה ופסלה את הנקיבות שלא קידמו בלחם ובמים, משום שאין דרכן של נשים לצאת - כל כבודה בת מלך פנימה].

אמנם כבר נפסקה ההלכה שמואביה כשרה בקהל ע"י בועז והזקנים בימי שפוט השופטים, אך דואג רצה (בדורו של שאול) לחלוק על זה. אמנם בועז (הוא אבצן) שופט שבדור היה, "רב חכמיא דמתיבת בית לחם" [ראש החכמים בסנהדרין שבבית לחם] [כלשון התרגום דבה"א ד' כ"ב], אך לבית דין של בית לחם, לא היה תוקף של בית דין הגדול. ולכן דואג שהיה ראש הסנהדרין של שאול, אף שגם היא סנהדרין קטנה היתה, רשאי היה לחלוק על פסק דינו של בועז, והיה עומד

ומקשה על הדרשות שדרש לפניו אבנר. עד שבא יתרא ואמר, כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי וכו', והיינו שכך נפסק בבית הדין הגדול, שהרי בית דינו של שמואל ב"ד הגדול היה (רמב"ם בפ"א מהל' מלכים ה"ג). ומעתה אין דואג ובית דינו רשאים להורות בניגוד לפסק של בית דין הגדול, שהם עמוד ההוראה והם עיקר תורה שבע"פ, ומהם יוצא חק ומשפט לכלל ישראל, ואין היחיד או אפילו סנהדרין קטנה רשאין לחלוק עליהם משום טעם שיהיה. ופסקו של שמואל "עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית", היא ההוראה הקובעת את ההלכה, והיא המכשרת את דוד למלכות. ונקבעה ההלכה במשנה (מסכת יבמות פרק ח משנה ג) "עמוני ומואבי אסורים ואיסורן איסור עולם, אבל נקבותיהם מותרות".

מחיית עמלק הוטלה על שאול המלך מכח נבואתו של שמואל

מצות מחיית עמלק שנצטוו בה ישראל אחר העמדת המלכות, אף היא הוטלה על שאול מכח נבואתו של שמואל.

ויאמר שמואל אל שאול אתי שלח ה' למשחך למלך על עמו על ישראל ועתה שמע לקול דברי ה'. כה אמר ה' צב-אות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלתו ממצרים. עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (שמו"א טו, א-ג).

וכבר עמדו המפרשים מה נתחדש בצווי זה להלחם בעמלק, הרי זו ממצוות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ, ונצטוו להלחם בעמלק אחר שימנו מלך, אם כן מה נוסף בנבואה זו "כה אמר ה' פקדתי את אשר עשה עמלק" וגו'. וכן כל דברי ההקדמה "אותי שלח ה' למשחך למלך", למה נאמרו.

גם יש לעיין במה שאמר לו שמואל "והמתה וגו' משור ועד שה מגמל ועד חמור", ולא מצינו ברמב"ם בהל' מלכים, כשכתב על מצות מחיית עמלק שאנו מצווים למחותם משור ועד שה מגמל ועד חמור. וכן ב"מ"צ מ"ע קפ"ח כתב הרמב"ם: "להכרית זרע עמלק זכרים ונקבות גדולים וקטנים" ולא הזכיר דין החרמת בהמות עמלק.

ובאמת שבמכילתא (פרשת בשלה) לא כתוב כלל שזו מצוה עלינו, אלא "נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו, שלא יניח נין ונכד של עמלק ולא גמל ולא חמור תחת כל השמים, שלא יאמרו גמל זה של עמלק" ודרשו כן מקרא "כי מחה אמחה את זכר עמלק", וא"כ מבואר שאין זו מכלל המצוה המוטלת עלינו מהתורה, אלא שזו שבועת הקב"ה בגדר "מלחמה לה' בעמלק", ושואל הוא שנצטוו בנבואה ע"פ שמואל במצוה מיוחדת זו להמית אף את הבהמות.

ונפרש הדברים, באמת שני דיני מלחמה יש בעמלק, דין "תמחה", האמור פרשת כי תצא. ודין "אמחה" האמור בפרשת בשלה, כלומר דין מלחמת מצוה המוטלת על הציבור והמלך, ודין מלחמה לה' בעמלק, והיא כוללת אף את הריגת בהמות עמלק. ובדין "אמחה" שהיא מלחמה לה' בעמלק, לא מחויבין להלחם בהם אלא ע"פ נבואה, וזה הוא מה שהוצרך שאול לנבואת שמואל,

שמואל בקוראי שמו

להטיל עליו לקיים גם מלחמה לה' בעמלק, ולכן נצטוו על הריגת הבהמות, וכמו שדרשו במכילתא (שהובאה לעיל) מקרא "כי מחה אמתה את זכר עמלק". ולכן לא הביא הרמב"ם לדין הריגת הבהמות, כי זה תלוי בצווי הנביא וכשיבוא נביא ויצוה נעשה כן, ויהיה זה בגדר צווי הנביא לקיים מלחמת ה' בעמלק, אך אין זה בגדר "תמחה" המוטל עלינו, ודר"ק.

ונראה לבאר בזה מה שאמר שאול לבסוף (טו, כד) "חטאתי כי עברתי את פי ה' ואת דבריך", שחטא בשני דברים, שעבר על דבר ה' שציוה בתורה למחות את עמלק והוא השאיר את אגג (והיינו "את פי ה'"). וכן עבר על צווי הנביא שהטיל עליו את הריגת הבהמות מדין "מלחמה לה' בעמלק", והוא הניח את הבהמות (והיינו "ואת דבריך").

ומצוות מחיית עמלק המוטלת עלינו מהפסוק "תמחה את זכר עמלק", אינה תלויה בזמן מסויים, וכלשון הרמב"ם בספר המצות (מצוה קפ"ז) "אבל נוהג בכל דור ודור כל זמן שנמצא מזרע עמלק מצוה להכריתו". אך המחיה המוחלטת של עמלק מדין "מלחמה לה' בעמלק", יש לה זמנים מיוחדים ומסוגלים. וכתב ע"כ בספר "תורת המנחה" (לרבי יעקב סקילי - דרשה ל"ו):

"ובימי שאול אז היה זמן הממשלה הראשונה, ובא הקץ והקיץ על עמלק, ובאה הפקודה ובאו ימי השילום. וזהו שאמר פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל וגו', שאם תחמול עליהם בעונה הזאת וישאר להם שום זכר בעולם, לא תהיה לכם תקומה לפניהם עד עת חזון למועד. ושאול בתום לבבו ובחמלתו, חמל על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וגו', ועברה השעה שהיה עמלק מוכן להכרת בה, ונמלט ונשאר לו פליטה ושארית. ועל כן קצף השם ית' קצף גדול על שאול, וקרע ממלכות ישראל מעליו מדה כנגד מדה, הוא לא הקים ממלכות ישראל, כי בזה היתה מתקימת מלכות ישראל לעולם, לפיכך נפסקה מלכותו".

וכבר אמרו במדרש שמואל (פרשה יח):

אמר רבי חנינא, לעולם אין הקב"ה נפרע מאומה תחלה עד שיפרע משרם שלמעלה. הדא הוא דכתיב (ישעיה כד, כא) והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום. ואחר כך, ועל מלכי האדמה באדמה. וכך, בתחלה ויבא עמלק. ואח"כ (דברים כה, יז) זכור את אשר עשה לך עמלק. ואח"כ, כה אמר ה' צב-אות פקדתי את אשר עשה עמלק (שמו"א טו, ב).

ולכן הזכיר שמואל שם "ה' צב-אות", כמו שאמרו במדרש (שמות רבה פר' שמות פרשה ג): אמר רבי אבא בר ממל, אמר ליה הקב"ה למשה, שמי אתה מבקש לידע, לפי מעשי אני נקרא, פעמים שאני נקרא בא-ל ש-די, בצב-אות, באלקים, בה', כשאני דן את הבריות אני נקרא אלקים, וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צב-אות".

וכשהגיע עת הפקודה אמר שמואל לשאול "פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל וגו' עתה לך והכיתה את עמלק, והחרמתם את כל אשר לו, ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור" (שמו"א טו, א-ג).

ומלבד דברי הנביא, היה בדברי שמואל גם ממסורת ההלכה, שהיתה מסורה לו כראש בית דין הגדול. שהרי הגאון מוילנא ביאר הכתוב "כתוב זאת זכרון בספר, ושים באזני יהושע, כי מחה אמתה את זכר עמלק וגו'" (שם יז, יד), ויש לדקדק כיון שכבר ציוה השי"ת למשה שיכתוב בספר

שמואל בקוראי שמו

תורה את מצות מחיית עמלק, למה הוצרך עוד לשום באזני יהושע בעל פה ג"כ, הלא ודאי יראה יהושע מה שנכתב בהס"ת וכן יעשה, אך הענין הוא כי ידוע כששלח דוד המלך את יואב בן צרויה להכרית את עמלק, הלך והרג רק את הזכרים של עמלק והנקבות הניח בחיים. ושאלו דוד הלא כתוב מפורש בתורה (דברים כה. יט) מחה תמחה את זכר (בצירה) עמלק. והיינו הן הזכרים והן הנקבות, ולמה החייתה הנקבות, השיבו יואב שרבו למד עמו "זכר (בקמץ) עמלק" פי' רק הזכרים. א"כ לפי זה ראינו אף שהוא כתוב מפורש בתורה מחה תמחה את זכר עמלק, עדין יש מקום לטעות רק זכר (בקמץ) ולא זכר (בצירה), כי בהס"ת אין נקודות. לכן אעפ"י שציוה השי"ת למשה לכתוב מצות מחיית עמלק בהס"ת לא היה די עדיין בזה, ולכן ציוה השי"ת למשה שימסור בעל פה ליהושע שהנקודה הוא זכר (בצירה) ולא זכר (בקמץ). וז"ש כתוב זאת זכרון בספר שבזה שיכתב בהס"ת מחיית עמלק זה יהיה זכרון לדורי דורות, אכן ציוהו עוד ושים באזני יהושע, מסור לו בע"פ כי מחה אמחה את זכר עמלק (בצירה) שלא ישאר מאתו שום זכר (לקוטי הש"ס). ולכן ציוה עתה שמואל לשאול בפירוש "מאיש ועד אשה", וזה מכלל מסורת ההלכה מדור דור.

למדנו, ששמואל הנביא נטל חלק חשוב בכל שלש המצוות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ. כונן את מלכות ישראל - במשיחת שאול ודוד. צוה לשאול להלחם בעמלק, והיה יושב ברמה ועוסק "בנויו של עולם", למצוא מקום לבית הבחירה מן התורה. בין ענייני המקדש, ובין ענייני המלכות ומחיית עמלק, תלויים היו בנבואה ובמסירת ההלכה מדור דור.

ספר שמואל כולל את ישומן של שלש המצוות שנצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ. העמדת מלכות ישראל, מחיית עמלק ביד שאול, וגולת הכותרת בסופו - קניית מקום בית הבחירה על ידי דוד המלך מארונה היבوسی, ובניית המזבח במקום הנכון לו, "ויבן שם דוד מזבח לה' ויעל עולות ושלמים ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל" (שמו"ב כד, כה). "ויאמר דויד זה הוא בית ה' האלקים וזה מזבח לעולה לישראל (דבה"א כב, א).